

BEFRIA FÖRSKOLAN

HUR SKAPAR VI BARNOMSORG PÅ
FÖRÄLDRARNAS VILLKOR?

Fredrik Johansson

Med särskild medverkan av Patricia Kimondo

www.timbro.se/innehall/?isbn=9175667065&flik=4

2009.04.02

TIMBRO

Fredrik Johansson är projektledare och skribent på Timbro

Copyright © Timbro 2009

ISBN 978-91-7566-706-5

info@timbro.se, www.timbro.se

INNEHÅLL

Förord	5
Inledning	7
Den kommunala förskolans hegemoni	8
Barn inskrivna hos enskild huvudman och i familjedaghem	10
Nöjdare familjer i alternativ till kommunal förskola	11
Kronisk brist på barnomsorgsplatser	12
Brist på flexibilitet i öppettiderna – ett dolt problem	14
Efterfrågan som inte syns	15
Förskola på obekväm arbetstid – hur stort är utbudet och efterfrågan? <i>Case: Bengt-Åke Karlsson, Sölvesborg</i>	16
Det otillåtna behovet av tillsyn	18
Barnomsorgspengen – ett försök att öka valfriheten	20
Att nyansera debatten om barnomsorg	22
Sammanfattning	23
Noter	29

FÖRORD

Ett av de mest utmärkande dragen i den svenska välfärdsmodellen är att den upprättar en direkt relation mellan staten och alla enskilda medborgare. Denna specifikt svenska variant av individualism har ibland gått under beteckningen "statsindividualism". Målet har varit att "befria" individen från beroendet av såväl civilsamhälle som marknad för välfärd och social trygghet. För att åstadkomma det har politiken skapat ett jämlikt beroende av staten. Rik som fattig, frisk som sjuk, förmögen som medellös – alla möter vi direkt det offentligas omhändertagande och engagemang under stora delar av våra liv.

Svensk barnomsorg – eller förskoleverksamhet, som det numera officiellt heter – är inget undantag. Ambitionen bakom den utbyggda kollektiva barntillsynen i vårt land har varit att underlätta för föräldrars förvärvsarbete under småbarnsåren. Och enligt den gällande välfärdsideologin har det skett genom att kommunen upprättar en direktrelation också med barnen redan från ett års ålder.

I föreliggande rapport granskas några av utfallen av denna politik. Tesen är att den har skapat en långtgående likriktning och satt föräldrarna i andra hand på ett sätt som i många fall – tvärtemot kommunbarnomsorgens ursprungliga ambition – försvårar familjelivet. Det offentliga ser och behandlar alla barn och föräldrar exakt lika. Samtidigt ökar olikheterna i hur föräldrar lever och med växande levnadsstandard vill lösa omsorgen och tillsynen av just sina barn.

Rapportens utgångspunkt är att familjen faktiskt måste ses som en enhet med föräldrar och barn. Och föräldrarna bör ha första och sista ordet om hur barnens omsorg och förskola organiseras. Efter en nulägesgenomgång lämnas både några riktlinjer och övergripande policyförslag för hur barnomsorgspolitikerna kan reformeras så att den inkluderar föräldrarna. Till priset av en minskad direktrelation mellan kommunen och alla barn. Rapporten slår fast att tillsynsbehovet är grunden för all organiserad barnomsorg. Pedagogiskt innehåll är ett sätt att göra tillsynen mer meningsfull

men pedagogikens behov får inte överskugga föräldrars och barns efterfrågan på en familjetillvaro i stort som hänger ihop.

Rapporten har författats av Fredrik Johansson, projektledare och skribent på Timbro, med inspiration och särskild medverkan av Patricia Kimondo, VD i Lärarförmedlarna. I rapportens första del medverkar ytterligare ett antal personer i form av intervjuer, kommentarer och exempel. Det är min förhoppning att denna rapport ska bidra till en idédebatt om hur en centralstyrd barnomsorg kan liberaliseras för att bättre möta familjernas behov.

Stockholm i april 2009

Thomas Idergard

Programansvarig, Valfärd & Reformstrategi, Timbro

INLEDNING

I november 2008 skrev Billy McCormac en artikel på Newsmill, där han föreslog reformer som skulle underlätta etableringen av "företagsdagis", alltså förskoleverksamhet i anslutning till företag och andra stora arbetsplatser. Detta skulle spara tid för hämtning och lämning för föräldrarna, förkorta tiden för barnen i förskolan, underlätta för entreprenörer inom välfärdsområdet och få flera andra positiva konsekvenser. Debatten som följde blev omfattande och blottlade en klyfta mellan å ena sidan frustrerade föräldrar och personal, och å andra sidan ett förskolesystem med politiska och akademiska företrädare som har fokus på annat håll.

För att lite mer grundligt utreda vilka möjligheter till reformer inom förskoleverksamheten som faktiskt finns har denna rapport kommit till. Här redogör vi för strukturen och långsiktiga trender inom den svenska förskoleverksamheten. Därefter bereder vi plats för några röster i debatten, röster som bidrar med egna erfarenheter och förslag som vi tycker visar på nya och spännande perspektiv. Här har vi lagt särskild tonvikt vid föräldraperspektivet i förskoleverksamheten.

Slutligen presenterar vi några förslag till reformer för att förbättra tillgängligheten, kvaliteten och servicen inom den svenska förskoleverksamheten. Idén till rapporten kommer från Patricia Kimondo, VD för Läraförmedlarna, och är författad av Fredrik Johansson, Timbro, med stor inspiration och flitig medverkan av Patricia Kimondo.

DEN KOMMUNALA FÖRSKOLANS HEGEMONI

Den offentligt drivna förskolan har länge varit en central del av den svenska välfärdsstaten, och en viktig institution för att öka förvärvsfrekvensen bland småbarnsföräldrar. Denna centrala position har bland annat visat sig i att det länge var politiskt känsligt med andra huvudmän för förskoleverksamheten än kommunerna. Många kommer fortfarande ihåg Olof Palmes hårda motstånd mot privata daghem när Pysslingen startade sin verksamhet 1984. Men det kommunalt drivna daghemmet är i ett längre historiskt perspektiv inte särskilt gammalt, utan en produkt av det svenska efterkrigssamhället. År 1941 drev kommunerna bara 7 procent av de få daghem som fanns, men 1970 drevs hela 96 procent av förskoleverksamheten i kommunal regi.¹ Efter det har andelen kommunalt drivna förskolor minskat något till förmån för enskilt drivna.

Med "förskoleverksamhet" menas i den terminologi som används av myndigheter både förskola – alltså en institution med kollektiv barnomsorg bedriven utanför hemmet – och familjedaghem, som innebär pedagogisk verksamhet i någons hem. Familjedaghem kallas i vardagligt tal ibland för "dagmamma". I och med propositionen om barnomsorgspeng kommer termen familjedaghem den 1 juli 2009 att försvinna till förmån för det något bredare begreppet "pedagogisk omsorg". En mer utförlig beskrivning av barnomsorgspengen och de konsekvenser den reformen kan få ges längre fram i rapporten.

Andelen barn i Sverige som finns någonstans i organiserad och kollektiv tillsyn är högst i världen enligt OECD.² Kommunerna är skyldiga att erbjuda barn mellan 1 och 5 år, till föräldrar som arbetar eller studerar, plats på förskola eller i familjedaghem. År 2007 omfattade den svenska förskoleverksamheten som helhet 85,6 procent av alla barn mellan 1 och 5 år. Andelen är något lägre bland de minsta barnen, men bland femåringarna är andelen uppe i drygt 97 procent, för att sedan minska något igen bland de äldre barnen. Av de 1–5-åringar som är inskrivna i förskoleverksamhet är 6 procent inskrivna i familjedaghem och 94 procent av barnen är inskrivna i förskola. Av de 1–5-åringar som i sin tur är inskrivna i förskola är 83 procent inskrivna i kommunal förskola och 17 procent i enskild verksamhet (bolagsdrift, föräldra- eller personalkooperativ).³

Den kommunala förskolan dominerar alltså stort i den svenska barnomsorgen, sju av tio barn födda i Sverige 2005 är inskrivna i kommunal förskola. En viktig anledning till att så många barn finns i förskolesystemet är maxtaxan, ett pristak som riksdagen

beslutade om 2001. Detta tak sänkte kraftigt egenavgifterna till barnomsorgen för många hushåll. Maxtaxan är frivillig för kommunerna att införa, men om de inför den utgår ett statsbidrag för de merkostnader maxtaxan innebär. I dag har alla kommuner anslutit sig till maxtaxesystemet. Den innebär att man för det första barnet betalar en avgift på 3 procent av den avgiftsgrundande inkomsten. Men taket för den avgiftsgrundande inkomsten ligger redan på 42 000 kronor i månaden per hushåll, vilket innebär att avgiften för det första barnet maximalt uppgår till 1 260 kronor per månad. För det andra och tredje barnet är maxkostnaden 840 respektive 420 kronor per månad.⁴

Med bidraget för barnomsorg som avsätts av kommunerna (som varierar mellan cirka 80 000 och 100 000 kronor per år) blir den totala kostnaden för barnomsorg per månad inklusive egenavgiften mellan cirka 7 500 kr och 9 500 kronor per månad. En undersökning bland föräldrar som Timbro genomförde hösten 2008 visade att de flesta föräldrar underskattar totalkostnaden för barnomsorg kraftigt, och att endast 12 procent av föräldrarna är medvetna om totalkostnaden.⁵ Det är rimligt att anta att denna systematiska underskattning av kostnaden också påverkar de förväntningar och krav som föräldrar har på barnomsorgen.

Andelen 1–5-åringar som är inskrivna i förskoleverksamhet varierar endast med några enstaka procent mellan landets största städer och de minsta orterna, och mönstret med att cirka 50 procent av alla ettåringar är inskrivna till cirka 98 procent av femåringarna går igen över hela landet. Relationen mellan de olika formerna för barnomsorg varierar över landet. Andelen familjedaghem är dock högre på mindre orter, och andelen som går i förskola (kommunalt eller enskilt driven) är högre i större städer. När det gäller förskola är andelen barn inskrivna i enskild verksamhet generellt högre i storstäder, medan den kommunala dominansen är större i mindre kommuner. En viktig anledning till detta är att storstadskommuner historiskt har varit mer välvilligt inställda till alternativ till den kommunala verksamheten på flera välfärdsområden, som skola, äldreomsorg eller barnomsorg. Stockholm med närliggande kommuner ligger i topp när det gäller andel barn i förskola som drivs av någon annan än kommunen.

Förskolesystemet i Sverige är alltså relativt likriktat över landet, med den kommunalt drivna förskolan som dominerande aktör. Det subventionerade systemet och maxtaxan bidrar till att få föräldrar är medvetna om totalkostnaden för barnomsorg. Viljan att faktiskt utnyttja valfrihet om den finns verkar vara stor: i storstäder där valfriheten mellan enskilt drivna och kommunalt drivna förskolor är mest utvecklad ser man också att andelen barn i enskild verksamhet är störst.

BARN INSKRIVNA HOS ENSKILD HUVUDMAN OCH I FAMILJEDAGHEM

Relationen mellan den kommunala och den enskilt drivna förskolan har varit mycket stabil de senaste åren. Den andel om cirka 17 procent av förskolebarnen som är inskrivna hos enskild huvudman har sedan 2003 ökat med endast 0,6 procent, och var 16,7 procent 2003 och 17,3 procent år 2007. Den stora etableringen av enskilda verksamheter skedde framför allt under åren efter 1990, när regeringen godkände bidrag också till personalkooperativ.

NÖJDARE FÖRÄLDRAR I ALTERNATIV TILL KOMMUNAL FÖRSKOLA

På uppdrag av Utbildningsförvaltningen i Stockholms stad gjorde Stockholms stads Utrednings- och statistikkontor 2008 en undersökning om förskoleverksamheten bland föräldrar till cirka 15 000 barn.⁶ I Stockholms stad gick 2007 ungefär en tredjedel, 35 procent, av de inskrivna barnen i förskola i enskild regi, vilket är ungefär dubbelt så stor andel som i landet som helhet. Cirka två tredjedelar av dessa enskilt drivna förskolor är bolagsdrivna, medan resten är familjedaghem, personalkooperativ eller föräldrakooperativ.

Enkätundersökningens resultat visar att föräldrar till barn i enskild förskola generellt är mer nöjda med förskolan än föräldrar till barn i kommunalt driven förskola. Skillnaden i medelvärde på den femgradiga skalan när det gäller helhetsomdömet är 0,25, vilket rapportförfattaren Jan-Ivar Ivarsson beskriver som att: "De enskilt drivna förskolorna får klart bättre betyg än de kommunalt drivna." Föräldrarna anger många skäl till att de är nöjda med förskoleverksamheten, men de faktorer som skiljer kommunal och enskild verksamhet åt har alla med personalen och deras relation till föräldrarna att göra. Personaltätheten, hur genomtänkt och välorganiserat arbetet med barnen är, hur personalen uppmärksammar varje enskilt barn och grad av föräldra-inflytande är de fyra faktorer där skillnaderna i betyg är som störst till den enskilda verksamhetens fördel.

Föräldrar till barn i familjedaghem är också mer nöjda med helheten i barnomsorgen än föräldrar till barn i förskola. Föräldrar till barn i familjedaghem är till och med något mer nöjda än föräldrar till barn i enskilt driven förskola (medelvärde 1,65 respektive medelvärde 1,56). Förskolan som helhet får medelvärde 1,38.

Trots att föräldrarna till barn i familjedaghem är mer nöjda än föräldrar till barn i förskola, åtminstone i Stockholm, har andelen barn i familjedaghem sjunkit betydligt de senaste åren. Detta beror enligt Eleonor Otterdahl och Ursula Armbruster på Utbildningsdepartementet dels på minskad efterfrågan, men också på att allt färre personer är intresserade av att driva familjedaghem.⁷

KRONISK BRIST PÅ BARNOMSORGSPLATSER

Tycker du att det är svårt att välja förskola eller skola? frågas det i en pratbubbla i en kampanj på Stockholms stads webbplats. Patricia Kimondo tycker att den kampanjen är ganska illustrativ för klyftan i debatten om förskolan. De flesta föräldrar till förskolebarn i Stockholm skulle svara nej på frågan, tror Patricia. Svårigheten för dem ligger nämligen inte alls i att välja förskola, utan i att över huvud taget få en plats på någon, som helst inte ligger på andra sidan stan.

Under årets första månader brukar trängseln till förskolan vara särskilt stor, speciellt i storstadskommunerna Göteborg och Stockholm. Anledningen till detta är att de flesta nya lediga platser i förskolan frigörs på hösten när de äldsta barnen flyttas över till skolan. Konsekvensen blir att föräldrar erbjuds de få platser som finns i kommunen, vilka mycket väl kan ligga på andra sidan staden. Nyheten var inte unik som publicerades i Dagens Nyheter den 15 februari 2009: den berättade om en familj på Kungsholmen i Stockholm som hade fått förskoleplats i förorten Kista, vilket omöjliggjorde föräldrarnas förvärvsarbete. Problemet återkommer varje år. Och enligt Susanna Wahlberg, som är verksamhetschef för barn och ungdom vid Kungsholmens stads-

delsförvaltning, har inga föräldrar som erbjudits platser i andra stadsdelar än den egna eller de allra närmaste kunnat tacka ja till förskoleplatser de erbjudits.⁸ Föräldrarna kan helt enkelt inte kombinera sina jobb med att ha barnen på en förskola som ligger för långt bort. De som har släkt eller vänner som kan ställa upp använder sig av dem, men många får helt enkelt vänta med att börja förvärvsarbete tills det finns en förskoleplats på rimligt avstånd.

– Jag tvivlar inte på kommunpolitikernas ambition om att barnomsorgen ska hålla bästa tänkbara kvalitet, men man måste komma ihåg att föräldrarnas fokus ligger i första hand på att få förskoleplats till sina barn. Underskottet på barnomsorgsplatser i allmänhet och bristen på valfrihet diskuteras sällan, säger Patricia Kimondo.

Urban Bengtsson har forskat kring barnomsorgens organisation och är konsult inom barnomsorg, anlita av flera kommuner. Han pekar också på en närmast kronisk brist på platser i förskolan:

– Kommunerna har konsekvent underskattat behovet av barnomsorgsplatser i flera decennier, vilket har skapat köer. Det finns helt enkelt för dålig kunskap om hur efterfrågan på barnomsorg ser ut. Förklaringen till det är enkel: kommunerna har inga incitament för att ta reda på efterfrågan, och ingen privat aktör är tillräckligt stor för att kunna genomföra stora marknadsundersökningar. Detta är barnomsorgens största utmaning i dag – att möta föräldrarnas efterfrågan på barnomsorg. Om man utredde hur efterfrågan på barnomsorg verkligen ser ut så skulle man kunna möta både barnens och föräldrarnas behov bättre. Man kan till exempel se över lokalerna och bygga förskolor som också kan användas till andra saker under perioder med små barnkullar.

Ett prisreglerings- och subventionssystem har alltså skapat en lågintensiv men jämliken konstant brist på utbud av barnomsorg, där efterfrågan underskattas. Särskilt svår är situationen under perioden januari–mars och i storstadskommuner, vilket innebär kostnader för samhället i form av produktionsbortfall, men framför allt stora praktiska bekymmer för familjer.

BRIST PÅ FLEXIBILITET I ÖPPETTIDERN – ETT DOLT PROBLEM

Att utbudet av förskoleverksamhet är underdimensionerat är dock bara en del av problemet. Även när man väl har fått in sitt barn i förskoleverksamhet upplever många föräldrar att vardagen är svår att få ihop. Patricia Kimondo fortsätter:

– Bland föräldrar med små barn är barnomsorgen ett självklart samtalsämne på middagsbjudningar, som kan dominera en hel kväll. Frågorna och jämförelserna haglar: Hur sent hämtar ni? Hur många dagar i veckan lämnar du?

Även om många förskolor i teorin har generösa öppettider, kanske mellan 06.30 och 17.00, upplever många att det i verkligheten inte är lika generöst. Patricia Kimondo ser två anledningar till bristen på flexibilitet inom barnomsorgen, en strukturell och en kulturell:

– Det är ett ständigt pusslande med arbetstider och dagisschema för att få vardagen att gå ihop. För föräldrar har i dag ett arbete som ryms inom exakta eller regelbundna klockslag. Vissa dagar behöver man lämna tidigt för att hinna till ett möte. En annan dag behöver man hämta sitt barn lite senare än vanligt. En tredje dag kanske man tar komplodigt och låter barnen vara hemma. Men om förskolan förväntar sig att få stänga klockan 17.00 varje dag blir flexibiliteten begränsad. Dessutom finns en kultur bland både föräldrar och förskolepersonal som enkelt kan förklaras med regeln: "hämtar du dina barn tidigt så är du en bra förälder och hämtar du dina barn sent så är du en dålig". Resultatet blir ett ständigt dåligt samvete. Jag och många med mig saknar flexibilitet i synen på när och hur man ska kunna hämta och lämna barn på dagis.

Opinionen för mer flexibla öppettider i förskoleverksamheten kan skönjas i flera politiska läger. TCO publicerade i februari 2008 en rapport om att få kommuner erbjuder barnomsorg på obekvämt arbetstid. Med anledning av det skrev till exempel vänsterpartisten Josefin Brink en debattartikel i Göteborgs-Posten där det bland annat står att läsa:

Det är hög tid att se över de lagar och regler som styr rätten till barnomsorg så att de stämmer överens med hur dagens arbets- och familjeliv faktiskt ser ut.⁹

EFTERFRÅGAN SOM INTE SYNS

Att föräldrar efterfrågar ökad flexibilitet tycker Patricia Kimondo är uppenbart. Men eftersom denna flexibilitet sällan finns är det få som efterfrågar den. Men när föräldrar väl erbjuds nya möjligheter till valfrihet tas den tacksamt emot. Patricia tar ett exempel från sitt eget liv:

– En förskola jag hörde talas om hade lördagsöppet under några timmar före jul. Många föräldrar är inflyttade från andra delar av landet och har därför inte mor- eller farföräldrar till barnen nära, som annars kan fungera som barnvakter. Men på detta sätt kunde föräldrarna få några effektiva timmar till julhandel eller andra bestyr. Reaktionen från föräldrarna var närmast euforisk av tacksamhet till förskolan. Personligen tycker jag att det var ett mycket bra initiativ, men varför inte gå längre? Varför skulle inte förskolan kunna ha lördagsöppet några timmar en gång i månaden? Om kommunens bidrag inte täcker detta så betalar jag gärna själv, och jag tror att intresset är stort från många föräldrar, även om det inte är möjligt att betala för sådana tjänster i dag. Det handlar ju inte om att jag vill umgås mindre med mina barn, men jag skulle vilja ha tillgång till barnomsorg som är lite mer på mina villkor.

FÖRSKOLA PÅ OBEKVÄM ARBETSTID – HUR STORT ÄR UTBUDET OCH EFTERFRÅGAN?

Skälet till att de flesta förskolor inte anser sig behöva erbjuda barnomsorg på andra tider än kontorstid ligger i en praxis som utvecklades i början av 1990-talet. Då skärpte dåvarande socialminister Bengt Westerberg kravet på kommunerna att erbjuda förskola, och i det arbetet stipulerades att förskola i första hand skulle erbjudas under kontorstid. Under senare år har denna syn fått stöd i två domar i Regeringsrätten, som slår fast att kommunerna inte har skyldighet att erbjuda barnomsorg utanför kontorstid. Inte heller skollagskommittén, som arbetar med en ny skollag, har funnit något skäl att förändra den nuvarande ordningen.¹⁰ Kostnaderna för att driva barnomsorg utanför kontorstid blir självfallet högre, främst på grund av ökade personalkostnader. Men föräldrar får inte själva betala för utökad tid i en förskola som får kommunalt bidrag.

Av Sveriges 290 kommuner erbjuder i dag 128 kommuner, det vill säga 44 procent av kommunerna, någon form av förskoleverksamhet på obekväm arbetstid, alltså på helger, tidiga morgnar, kvällar eller nätter. Totalt är 2 335 av alla barn mellan 1 och 5 år inskrivna i sådan förskola, alltså några promille av alla barn i förskoleåldern.¹¹

Utbudet av förskoleverksamhet utanför vanlig kontorstid är alltså mycket litet, men hur stor är den potentiella efterfrågan? Svaret är att ingen egentligen vet, dels eftersom ingen har mätt, dels för att dagens barnomsorgssystem inte innehåller några incitament att fånga upp och anpassa sig till den verkliga efterfrågan. Men låt oss försöka uppskatta efterfrågan genom att göra ett litet räkneexempel baserat på Arbetsmiljöverkets undersökning Arbetsmiljön 2007 samt SCB:s befolkningsstatistik. Alla siffror avser 2007.¹²

Vi antar att sysselsatta personer mellan 16 och 49 år täcker in den föräldragrupp som är intresserad av förskoleverksamhet. Enligt SCB handlar det om 1 630 000 personer. Av de sysselsatta i Sverige mellan 16 och 49 år arbetar ungefär 40 procent regelbundet under andra tider än dagtid på vardagar, alltså helger och/eller kvällar och nätter, vilket gör att 652 000 personer återstår. Andelen är något högre bland unga och något lägre för äldre sysselsatta. Av befolkningen som helhet mellan 16 och 49 är 49 procent föräldrar. Om vi antar att andelen föräldrar är lika hög bland dem som arbetar dagtid på vardagar och bland dem som inte gör det, innebär det att av Sveriges 652 000 sysselsatta 16–49-åringar som regelbundet arbetar utanför kontorstid, är 320 000 personer

föräldrar. Om vi sedan antar att en tredjedel av dessa föräldrar har barn i förskoleåldern återstår drygt 100 000 föräldrar som potentiellt har behov av barnomsorg utanför kontorstid. 100 000 personer är för jämförelsens skull ungefär lika många som bor i hela Borås kommun.

CASE: BENGT-ÅKE KARLSSON, SÖLVESBORG

Bengt-Åke Karlsson bor i Sölvesborg och arbetar vid Kustbevakningen. Hans sambo arbetar inom vården och båda jobbar skift, och tidvis kvällar och nätter. Bengt-Åke har ett schema som varierar i fyraveckorscykler. Bengt-Åke har två barn som är 3 och 5 år som vistas i kommunal förskola och en 7-åring som vistas i kommunal skolbarnomsorg. Dessutom har Bengt-Åke två barn i tonåren. Han märker stor skillnad när han jämför bemötandet från förskolan när hans äldre barn gick där och situationen i dag:

– Mina två äldre barn gick i förskolan före maxtaxan, och jag märker stor skillnad på bemötandet i förskolan före och efter införandet av den. Med timtaxesystemet kände man sällan någon stress till förskolan, nu känner jag mig nästan jagad av den. Både min sambo och jag måste lämna in våra arbetsscheman till förskolan, ibland flera månader i förväg. Men vi måste också ange pendlingsavståndet till och från jobbet så att förskolan kan räkna ut hur lång tid det tar för oss att ta oss till förskolan. Men det räcker inte att lämna in schemat, som min sambo gjorde. Hon använde nämligen inte den officiella blanketten som förskolan utformat för ändamålet.

Att förskoleverksamhetens begränsade öppettider kan förhindra personer som vill jobba från att göra det har Bengt-Åke egen erfarenhet av:

– När min sambo tidigare inte var fast anställd jobbade hon som vikarie inom vården. När jag då jobbade kunde hon bara tacka ja till de arbetspass som gav henne möjlighet att hämta barnen i förskolan, vilket gjorde att hon fick tacka nej till en hel del pass, vilket påverkade familjens ekonomi.

Eftersom Bengt-Åke sitter i kommunfullmäktige i Sölvesborg lämnade han in en motion om att barnomsorgen måste bli mer flexibel och bättre anpassad till föräldrarnas arbetstider. Under våren 2009 kommer den att behandlas i kommunfullmäktige.

DET OTILLÅTNA BEHOVET AV TILLSYN

Utifrån föräldrarnas perspektiv kan barnomsorgens problem alltså delas upp i två delproblem: bristen på utbud av barnomsorg i stort, och brist på flexibilitet när det gäller öppettider. Men vad beror detta kroniskt bristande utbud på, om det finns efterfrågan? Patricia Kimondo pekar på att föräldrarnas perspektiv på barnomsorgen alltför ofta glöms bort:

– Om man frågar föräldrar varför förskolan finns så får man rätt entydiga svar: det handlar om att barnen ska ha någonstans att vara så att man kan jobba och försörja familjen. Men detta uttalande är mer kontroversiellt än man först kan tro. För när man pratar med ledande pedagoger eller politiker så är svaret att förskolan finns till för att barnen där ska få ta del av dess pedagogiska verksamhet.

Den svenska förskoleverksamheten lägger stor vikt vid det pedagogiska innehållet i verksamheten. Detta visar sig till exempel i skollagen, kapitel 2a, § 3, som ställer krav på att personalen bör ha relevant pedagogisk utbildning och/eller erfarenhet:

För bedrivande av förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg skall det finnas personal med sådan utbildning eller erfarenhet att barnens behov av omsorg och en god pedagogisk verksamhet kan tillgodoses. Barngrupperna skall ha en lämplig sammansättning och storlek. Lokalerna skall vara ändamålsenliga.¹³

Kommunerna får sedan förtydliga och ytterligare skärpa kraven på pedagogisk kvalitet. Observera att kraven kring pedagogik gäller hela förskoleverksamheten, alltså från ettåringar till femåringar, trots att en ettåring och en femåring rimligen har mycket olika behov av pedagogisk stimulans.

Ett annat exempel på betonandet av pedagogik är den allmänna förskolan. Den infördes 2003 för att låta också föräldrar som exempelvis är arbetslösa eller föräldralediga ha sina barn i förskoleverksamhet minst 525 timmar om året, utan kostnad. I samband med propositionen om barnomsorgspeng infördes också allmän förskola från tre år (från tidigare fyra år). Syftet med den allmänna förskolan är att låta också de barn som annars inte hade haft möjlighet att gå i förskolan få ta del av det pedagogiska innehållet.¹⁴

Förskolan är till för barnen, inte för föräldrarna. Detta upprepas ofta i debatten om förskolan. Skolverkets skrift om förskolans läroplan har också den mycket talande titeln "Förskolan är till för ditt barn".¹⁵

– Jag upplever att debatten om svensk förskola är väldigt skev. Ett antal akademiska, pedagogiska och fackliga företrädare och politiker för en debatt som ligger väldigt långt från den dagliga, smått desperata diskussion, som förs av vanliga föräldrar och anställda i barnomsorgen. På de flesta håll kämpar föräldrar desperat för att få en barnomsorgsplats, medan förskolan själv mest har fokus internt – helt i enlighet med det uppdrag de fått av politikerna. Jag skulle dock önska att förskolorna – i egenskap av experter – också fick tid till att utveckla formen för hur förskolan skulle kunna se ut, inte bara innehållet.

Patricia Kimondo påminner om en artikel i Svenska Dagbladet som handlar om en ny pedagogisk satsning på en förskola på Södermalm i Stockholm.¹⁶ Pedagogiken går ut på att stärka barns integritet, till exempel genom att lära dem att säga nej eller med kroppsspråk visa när någon pressar dem att göra något de egentligen inte vill, som att borsta tänderna. Patricia Kimondo kommenterar:

– Integritet är i sig en god sak och resonemangen har sina poänger, men jag blir nästan provocerad av att förskolan skaffar sig tolkningsföreträde och kör över föräldrars rätt att uppföstra sina barn. Att låta en tvååring bestämma om man ska byta blöja eller inte skapar kanske starka barn, men också extremt svaga föräldrar.

Artikeln är enligt Patricia ett bra exempel på de parallella diskussionerna om förskolan: en som handlar om nya, oprövade pedagogiska metoder och en som handlar om barn som inte får plats på förskolan.

Patricia Kimondo tycker att hävdandet att förskolan är till för barnen måste kompletteras:

– Naturligtvis är det oerhört viktigt med förskolans pedagogiska innehåll, men att inte tala om att förskolan fyller ett tillsynsbehov för föräldrarna är att förneka halva sanningen.

BARNOMSORGSPENGEN – ETT FÖRSÖK ATT ÖKA VALFRIHETEN

De senaste åren har några reformer genomförts som syftat till att liberalisera förskoleverksamheten. I juli 2006 beslutade riksdagen om utökad etableringsfrihet för förskolor, fritidshem och familjedaghem. Det innebär att kommunerna är skyldiga att ge tillstånd till förskolor som uppfyller kraven på god kvalitet och säkerhet.

I augusti före valet 2006 lanserade Allians för Sverige ett familjepolitiskt dokument med fyra områden: vårdnadsbidrag, jämställdhetsbonus, barnomsorgspeng samt ökat pedagogiskt inslag i förskolan. Barnomsorgspengen var den som tog längst tid att genomföra, eftersom den juridiskt krävde mest arbete.¹⁷

Regeringen kom i februari 2009 med en proposition om barnomsorgspeng och allmän förskola också för treåringar. Barnomsorgspengen föreslogs träda i kraft 1 juli 2009 och allmän förskola för treåringar 1 juli 2010. Barnomsorgspengen är ett kommunalt bidrag som ska följa med barnet oavsett vilken förskoleverksamhet barnets föräldrar väljer. En sådan plats kan vara på förskola i enskild eller kommunal regi, men också innebära det nya begreppet pedagogisk omsorg. Pedagogisk omsorg är ett samlingsbegrepp för all förskoleverksamhet som inte bedrivs i förskola, där den största delen utgörs av familjedaghem. Pedagogisk omsorg kan också innebära ett så kallat trefamiljssystem, där 2–4 familjer gemensamt anställer en barnskötare som bedriver förskoleverksamheten hemma hos någon av familjerna. Platsen där förskoleverksamheten bedrivs alterneras vanligen mellan familjerna. Barnomsorgspengen är alltså inte en reform som egentligen berör förskolan, eftersom föräldrar redan nu har kunnat välja mellan förskola i kommunal eller enskild drift. Barnomsorgspengen syftar däremot till att underlätta för andra verksamheter vid sidan av förskolan samt till att "öka utrymmet för enskilda initiativ och eget företagande inom välfärdsområdet".¹⁸

Barnomsorgspengen är lika stor som bidraget för ett barn i förskolan, vilken varierar bland kommunerna mellan knappt 80 000 kronor och drygt 100 000 kronor per år. Detta bidrag ska också kunna användas i andra kommuner än hemkommunen, om den verksamhet som önskas till exempel inte finns i hemkommunen.

Enligt regeringen är barnomsorgspengen en reform vars syfte är att "öka föräldrarnas valfrihet och möjligheter att välja olika former av pedagogiska verksamheter för sina barn".¹⁹ Socialdemokraterna, Vänsterpartiet och Miljöpartiet har gemensamt sagt

nej till barnomsorgspengen, bland annat på grund av oro för att kraven på nationell läroplan minskar.²⁰ Det återstår att se om kommunernas sätt att införa den nya barnomsorgspengen kommer att öppna för alternativ som utmanar den traditionella förskolans ibland bristande lyhörddhet för föräldrarnas önskemål.

ATT NYANSERA DEBATTEN OM BARNOMSORG

– Sverige kan ha mycket bättre självförtroende när det gäller förskoleverksamheten. Frågan är om det finns något land i världen som har bättre förutsättningar för att utveckla barnomsorgen än Sverige, säger Patricia Kimondo. Hon förklarar ytterligare sina tankar:

– Kvaliteten i barnomsorgen är hög och förskolan är mycket väl utbyggd. Detta har möjliggjort att man i Sverige inte behöver välja mellan att göra karriär och att vara förälder, man kan i hög grad göra både och. Men nu är det dags för barnomsorgen att ta nästa steg.

Patricia menar också att formen för förskola borde kunna utvecklas:

– I vilken annan verksamhet hävdar man på fullt allvar att den allra bästa modellen uppnåddes någon gång på 1970-talet? Att påstå att en trettio år gammal modell inte är helt och hållet rätt i dag borde inte vara särskilt kontroversiellt. Mycket har förändrats sedan grunden lades för förskolesystemet: arbetslivet, könsrollerna, utbildningsnivån på föräldrarna och inte minst valfriheten i resten av samhället, säger Patricia.

SAMMANFATTNING

- * Den kommunalt drivna förskolan dominerar den svenska barnomsorgen med sju av tio 1–5-åringar. Enskilt drivna alternativ utgör mindre än en femtedel av förskolan, trots att föräldrar till barn både i enskild förskola och i familjedaghem enligt mätningar är nöjdare med barnomsorgen än föräldrar till barn i kommunal förskola.
- * I många kommuner lider förskolan av utbudsbrist, särskilt i storstadskommuner under årets första månader. Detta resulterar ofta i att föräldrar förhindras att förvärvsarbeta och/eller tvingas anlita en förskola som ligger mycket långt från hemmet eller arbetsplatsen.
- * Förskolans öppettider är ofta oflexibla och endast ett fåtal kommuner erbjuder barnomsorg utanför kontorstid. Exakt hur stor efterfrågan på barnomsorg utanför kontorstid är vet ingen, men cirka 40 procent av de sysselsatta arbetar regelbundet utanför kontorstid och efterfrågan ligger sannolikt långt över dagens utbud.
- * Föräldrar tror att barnomsorg kostar mindre än den faktiskt gör. Detta är troligen skälet till att föräldrar inte ställer de krav på barnomsorgen som de skulle ha gjort om de varit medvetna om den verkliga kostnaden.
- * Föräldrars behov av tillsyn för sina barn prioriteras ofta ned under parollen "Förskolan är till för barnen, inte för föräldrarna". Att med egna medel betala för ökad flexibel tid i förskolan är inte möjligt om kommunen tillämpar maxtaxa, vilket alla kommuner i dagsläget gör.
- * Reformen om barnomsorgspeng syftar till att öka föräldrarnas valfrihet bland olika typer av barnomsorg, men verksamheten ska fortfarande utföras på villkor som bestäms av kommunerna.

Barnomsorgen – stort utrymme för reformer

Efter att ha analyserat det svenska barnomsorgssystemet och barnomsorgspolitiken framträder en bild av ett politikområde som brister i lyhördhet för föräldrarna. Maxtaxan har ökat efterfrågan på barnomsorg av förskoletyp oavsett om den sker i kommunal eller enskild regi. Men dessutom är kraven på pedagogisk verksamhet i vissa fall, särskilt när det gäller omsorg av yngre barn, ett hinder för etablering av barnomsorg som motsvarar föräldrarnas förväntningar.

En undersökning av Novus Opinion på uppdrag av Timbro genomförd i december 2008 visar att föräldrar till barn i förskolan och skolan är nöjdare jämfört med personer som har erfarenhet av andra delar av välfärdsstaten, till exempel hälso- och sjukvården eller äldreården.²¹ Vi tror att en viktig anledning till denna relativa förnöjsamhet är att föräldrar i dag i många kommuner har möjlighet att välja utförare av barnomsorg, till skillnad från exempelvis äldreomsorgen. Men trots att många kan välja mellan fler än en utförare är fortfarande innehållet i barnomsorgen i hög grad likriktat och anpassat till den kommunala förskolan. Nästa mål i reformarbetet mot en barnomsorg på föräldrarnas villkor bör därför vara att föräldrarna mer aktivt än i dag också ska ha möjlighet att välja barnomsorgens innehåll och form.

Idealföräldern – en smal mall

Ett stort problem i ett föränderligt samhälle är att barnomsorgssystemet, medvetet eller inte, skapar en mycket detaljerad bild av hur en idealförälder bör bete sig utifrån det politiska systemets perspektiv. Efter att barnet är fött ska föräldrarna vara hemma så länge föräldrapenningen räcker. Föräldrarna bör helst fördela föräldraledigheten lika mellan sig, då utgår nämligen maximal jämställdhetsbonus, vilket innebär ytterligare ett ekonomiskt tillskott.²²

Därefter ska man inte vara hemma mer med sitt barn, utan börja arbeta igen (helst heltid) och placera sitt barn i förskola, helst kommunalt driven. Man bör dock ha ett arbete som möjliggör hämtning och lämning vid samma tid varje dag, dock helst inte senare än ungefär 16.00 på eftermiddagen. Sist men inte minst bör man dela den syn på pedagogik som ges i läroplanen för förskolan.

Få föräldrar stämmer in i denna snäva mall, och det finns rikligt med exempel på föräldrar som känner sig otillräckliga eller upplever negativa reaktioner från omgivningen när de väljer en alternativ barnomsorgsform, som att själva vara hemma med barnen kortare eller längre tid än föräldraförsäkringens maximala 16 månader. Det finns också aspekter i den demografiska utvecklingen som pekar på att nuvarande ordning blir allt mer omodern. Andelen ensamstående föräldrar växer och andelen föräldrar som har oregelbundna arbetstider är hög. Det passar inte alla att dela på föräldraförsäkringen på det sätt som riksdagsmajoriteten i varje givet läge tycker är optimalt, särskilt inte i ett läge när många andra politiska reformer de senaste decennierna har syftat till att ge individen mer valfrihet, inte mindre.

Utifrån insikterna från rapporten har ett antal utgångspunkter för förändring tagits fram i syfte att förbättra barnomsorgen och anpassa den bättre till nya och skiftande behov:

- * Det är inte för samhällets eller den ekonomiska produktivitetsens skull som vi har barnomsorg, utan för familjernas. Det måste vara tillåtet och möjligt att inte bara i teorin, utan också i praktiken, vara förälder på flera sätt, oavsett vilken form av barnomsorg man väljer. Det politiska systemet bör så långt det är möjligt vara neutralt när det gäller föräldrars val av hur familjelivet ska organiseras.
- * Den organiserade barnomsorgens främsta uppgift är att erbjuda barn omsorg och tillsyn medan föräldrarna förvärvsarbetar. Det är naturligtvis fullt rimligt och önskvärt att barn som befinner sig i förskoleverksamhet får meningsfull sysselsättning i form av pedagogisk verksamhet, men särskilt för de yngre barnen är tillsynsbehovet prioriterat. Politiska ambitioner med en specifik pedagogisk verksamhet får inte stå i vägen för föräldrars behov av barnomsorg på deras villkor.
- * Barnomsorgssystemet måste anpassa sig efter föräldrars allt mer förändrade och diversifierade levnadsvanor, och finnas på de platser och tider som föräldrarna vill ha den. SCB:s senaste tidsanvändningsundersökning, som jämför svenskar-
nas beteende år 1990/91 med år 2000/01, visar att föräldrarnas tid för omsorg om barn gått ned något och att man slutar jobba senare på dagen än tidigare.²³ Den visar vidare att föräldrar med hemmaboende barn är den grupp som i högst grad uttrycker att de lider av tidsbrist. Föräldrar har också längre till jobbet än tidigare: arbetspendling över kommungränser har blivit vanligare sedan 1990-talet. Enligt en rapport från Sveriges Kommuner och Landsting pendlade 31 procent av den förvärvsarbetande befolkningen år 2006 över en kommungräns.²⁴ I takt med att mobiliteten ökar måste det vara enkelt att använda sig av barnomsorg i andra kommuner, exempelvis nära föräldrarnas arbete och på andra tider än kontorstid. En annan orsak till ökad mobilitet de senaste åren är den förändrade arbetsmarknadspolitiken, som kan innebära att fler arbetslösa måste ta jobb utanför hemkommunen för att inte förlora sin arbetslöshetsersättning. Ett barnomsorgssystem där mobilitet och mångfald inte är något hinder för att möjliggöra mångfalden i föräldrarnas arbetsliv är därför nödvändigt.

Förslag till reformer i barnomsorgspolitiken

Med utgångspunkt i fakta och utgångspunkter som presenterats ovan, vilka politiska reformer vore rimliga att genomföra för att skapa förändring i önskvärd riktning? Vi har formulerat ett antal reformspår, som är tänkta att ange riktning för politiska beslut på både kommunal och nationell nivå. Förslagen ska ses som policyinriktningar och underlag för fortsatta samtal om utformning snarare än detaljerade planer för genomförande.

FÖRSLAG 1: BRYT DEN KOMMUNALA DOMINANSEN BLAND UTFÖRARNA

Det finns inget egenvärde i att kommunerna dominerar driften av barnomsorgen. Samtidigt har relationen mellan till exempel kommunalt och enskilt drivna förskolor varit i princip konstant de senaste fem åren. Även om kommunerna har det övergripande ansvaret för att alla föräldrar får en viss nivå av barnomsorg, behöver inte kommunerna själva stå för driften.

Jämför till exempel med kommunernas ansvar för den lokala samhällsplaneringen, som innebär att kommunerna ser till att vissa grundläggande funktioner finns och fungerar väl, men utan krav på att kommunen utför själva byggarbetet eller svarar för driften av verksamheten. Utträngningseffekterna av att kommunerna i så hög grad ägnar sig åt barnomsorg borde granskas på samma sätt som när kommuner driver näringsverksamhet inom andra branscher. Om tillsyn och omsorg av barn kan tillhandahållas av andra än kommunerna återstår kommunens ansvar för att följa upp kvalitet och resultat i den barnomsorg som finns och finansieras med offentliga medel.

FÖRSLAG 2: SLÅ IHOP ALLA OFFENTLIGA STÖD TILL FÖRÄLDRAR

I dag finns flera parallella offentliga stödsystem som syftar till att hjälpa föräldrar både med försörjning och finansiering av barnomsorg. För det första är det föräldraförsäkringen, för det andra barnbidraget, för det tredje det kommunala vårdnadsbidraget i de kommuner som valt att införa det, och för det fjärde kostnaden för barnomsorg minus egenavgifterna, alltså barnomsorgsavgiften, som ingår i de offentliga stöden till föräldrar. För att maximera föräldrarnas egenmakt kan man slå ihop de fyra stödsystemen och låta föräldrarna disponera dessa fritt. Praktiskt kan man göra detta på flera sätt: antingen genom ett samlat bidrag, genom skatteavdrag eller genom skatteavdrag med bidrag som komplement, så kallad negativ skatt.

Med tanke på att de flesta svenskar har ett mycket litet sparkapital är en skatteavdragsmodell på den samlade kostnaden för barnomsorgen svår att genomföra i praktiken, vilket gör att ett bidrag, eller en "barnomsorgscheck", kan vara att föredra. Checken kan sedan användas till den form av barnomsorg som man finner mest lämplig. Barnbidraget, föräldrapenningen och det kommunala vårdnadsbidraget kan slås samman till ett samlat försörjningsstöd. En sådan reform skulle dramatiskt kunna öka friheten för föräldrar när det gäller planering av föräldraledighet, uppdelning av ledighet mellan föräldrarna samt val av barnomsorgsform. Dessutom skulle prissättningen på barnomsorg bli tydligare, vilket skulle kunna ge mer kvalitetsmedvetna föräldrar och ett konkurrenstryck på utförarna.

FÖRSLAG 3: AVSKAFFA MAXTAXAN

Systemet med maxtaxa bör avskaffas. Maxtaxan medför i dag flera problem: utbudsbrist på barnomsorg, oflexibla öppettider och likriktat serviceutbud som en följd av förbud mot ytterligare avgifter. Det kan hos många föräldrar också bidra till känslan att vara jagad. Låt i stället det offentliga garantera ett antal timmar samt grundläggande service på tillsyn, omsorg, pedagogik, måltider med mera, som föräldrarna får subvention för genom avdrag eller bidrag, sedan är det huvudmannen för barnomsorgen som har ansvar för att erbjuda generösare öppettider, särskilda krav på måltider (till exempel endast ekologisk mat) eller annan extraservice. Denna subvention kan med fördel tydliggöras som ett "barnomsorgens orangea kuvert", där det offentliga tydligt deklarerar exakt vad som ingår i det offentliga åtagandet. Taxesystemet (enhets-taxa eller inkomstrelaterad taxa) utöver de subventionerade timmarna bestämmer huvudmannen för förskoleverksamheten. Detta kan öka utbudet och ge barnomsorg som är bättre anpassad till både barns och föräldrars behov, samt minska pressen på en stressad föräldragrupp.

FÖRSLAG 4: LÅT ARBETSPLATSFÖRSKOLOR BLI ETT KONKURRENSMEDEL

Gör etableringskostnaden för arbetsplatsförskolor fullt avdragsgill för näringsverksamhet. För de föräldrar som vill ha sina barn nära arbetsplatsen, och på så sätt förkorta sin restid och maximera tiden med både barnen och arbetet, bör det bli enklare att starta barnomsorg i anslutning till arbetsplatser. Etableringskostnaderna för detta bör kunna vara avdragsgilla för näringsidkaren, för vilken det är ett sätt att göra sig till en mer attraktiv arbetsgivare. Vill arbetsplatsen erbjuda extra service utöver vad den offentliga subventionen täcker, bör detta kunna bli en skattefri förmån för arbetstagarna. Detta kan öka mängden förskoleverksamhet i anslutning till stora arbetsplatser, men det kan också underlätta för flera mindre företag att gå samman om förskoleverksamhet.

FÖRSLAG 5: OMRÖVA LÄROPLANEN FÖR FÖRSKOLAN, SÄRSKILT FÖR DE YNGRE BARNEN

Läroplanen för förskolan bör omprövas. Dagens situation med en enhetlig läroplan för hela förskolan från ett till fem års ålder skapar ett onödigt stelbent förskolesystem, och läroplanen bör inte stå i vägen för nya barnomsorgsformer.

Behoven för en ettåring och en femåring är helt enkelt fundamentalt olika för att kunna sammanfattas i ett enda dokument. Vi föreslår därför att ompröva läroplanen för förskolan, med utgångspunkt att dela upp läroplanen i två delar, en för yngre och en för äldre barn.

Hösten 2008 fick Skolverket i uppdrag av regeringen att förtydliga läroplanen för förskolan. Där kommer kraven på utveckling inom till exempel språkliga och matematiska förmågor att skärpas[1]. Detta initiativ är bra, men med en läroplan som gäller från fyra eller fem år kan detta kunskapskrav förtydligas ytterligare för de äldre barnen, och ligga ännu närmare den vanliga skolans läroplan. När det gäller de yngre barnen bör läroplanen för dessa specialanpassas bättre till det aktuella kunskapsläget om inlärning för små barn.

NOTER

1. "Förskolan i politiken", <www.regeringen.se/content/1/c6/06/52/55/4bd81e9f.pdf>.
2. <<http://stats.oecd.org/wbos/Index.aspx?DatasetCode=RENRLAGE>>.
3. <www.skolverket.se/sb/d/1664>.
4. <www.skolverket.se/sb/d/383/a/974>.
5. <www.timbro.se/innehall/?content_id=7720>.
6. <www.stockholm.se/Fristaende-webbplatser/Fackforvaltningssajter/USK/Stockholms-stads-utrednings--och-statistikkontor-AB/Uppdragsrapporter-/2008/>.
7. Intervju med Ursula Armbruster, departementssekreterare, och Eleonor Otterdahl, politiskt sakkunnig, på Utbildningsdepartementet.
8. <<http://dn.se/sthlm/familj-pa-kungsholmen-kan-erbjudas-dagisplats-i-kista-1.798689>>.
9. <www.gp.se/gp/jsp/Crosslink.jsp?d=114&a=405711>.
10. <www.skl.se/artikel.asp?A=43556&C=361>.
11. <www.skolverket.se/content/1/c6/01/14/85/BO_Barn%20och%20grupper_Riksniv%20E5_Tabell2webb.xls>.
12. <www.av.se/statistik/officiellt/arbetsmiljon_2007.aspx>.
13. <www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&dok_id=SFS1985:1100&rm=1985&bet=1985:1100>.
14. <www.regeringen.se/sb/d/11634>.
15. <www.skolverket.se/sb/d/2406/a/8914>.
16. <www.svd.se/nyheter/idagsidan/barnunga/artikel_2466269.svd>.
17. <www.alliansforsverige.se/wp-content/uploads/2007/09/Familjepolitik.pdf>.
18. <www.regeringen.se/sb/d/11634>.
19. <www.regeringen.se/sb/d/11634>.
20. <www.socialdemokraterna.se/Media/Senaste-nytt/Barnomsorgspeng--ett-rodgront-nej-till-barnomsorgspengen/>.
21. <www.timbro.se/innehall/?isbn=000025&flik=4>.
22. <www.forsakringskassan.se/privatpers/foralder/barnet_fott/foraldrapenning/>.
23. <www.scb.se/statistik/LE/LE0103/2003Moo/LE99SA0301.pdf>.
24. <http://brs.skl.se/brsbibl/kata_documents/doc39392_1.pdf>.
25. <www.skolverket.se/sb/d/2406/a/14683>.

TIMBRO VÄLFÄRD & REFORM, KUNGSGATAN 60, BOX 3037, 103 61 STOCKHOLM
TEL 08 587 898 00, WWW.TIMBRO.SE, INFO@TIMBRO.SE

